

KRBAVSKA BISKUPIJA U SREDNJEM VIJEKU

Zbornik radova znanstvenog simpozija *Krbavska biskupija u srednjem vijeku* održanog u Rijeci 23-24. travnja 1986. godine u povodu 800. obljetnice osnutka krbavske biskupije koji je uredio Mile Bogović, objavljen je u izdanju Visoke bogoslovne škole u Rijeci i Kršćanske sadašnjosti iz Zagreba 1988. godine. Danas je povijesni nastavljatelj Krbavske riječko-krbavska nadbiskupija. Simpozij je održan u okviru Spomen-godine koja je uz obljetnicu osnutka krbavske biskupije obilježavala i 1100. obljetnicu smrti sv. Metodija (885-1985) i 60. obljetnicu osnutka riječke biskupije. Pokrovitelj Simpozija i domaćin u prostoru njegova održavanja, Nadbiskupskom domu u Rijeci, bio je riječko-senjski nadbiskup mons. Josip Pavlišić.

Zbornik sadrži tekstove vrsnih stručnjaka vezane uz pitanja o povijesti, redovništvu, osobito glagoljašima, sakralnoj arhitekturi i onodobnim obrtima.

NADA KLAIĆ, *SREDNJOVJEKOVNA KRBAVA OD AVARA DO FRANAKA* (1-9), govori o svjetovnoj povijesti Krbave od Avara do Turaka, potcrtavajući činjenicu da su ne-

ke novije teorije o povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku omogućile jasniji uvid u krbavsku prošlost. U objašnjavanju srednjovjekovnog procesa društveno-pravnog razvoja Hrvatske oslanja ona organizaciju te hrvatske župe na avarsku strukturu vlasti. Ova župa, koja je bila u zajedništvu s Likom i Gackom, doživljava razvoj za krbavskih knezova, a slom dolaskom Turaka. Autorica pojašnjava kako pomna analiza ispravlja neke od postavki naše starije historiografije, posebno se usmjeravajući na pitanja vezana uz bitku na Krbavskom polju 1493. godine. Ovim uvodnim referatom uspostavljen je društveno-politički okvir zbivanja, pa dva sljedeća priloga govore o okolnostima i razlozima uspostave krbavske biskupije.

SLAVKO KOVAČIĆ, *SPLITSKA METROPOLJA U DVANAESTOM STOLJEĆU* (11-39), piše o splitskoj metropoliji, koja je u desetom stoljeću bila okupila sve dalmatinsko-hrvatske biskupije u jednu jedinstvenu crkvenu pokrajinu, a tokom dvanaestog se stoljeća podijelila na tri dijela, tako da su do 1828. na hrvatskoj obali Jadrana bila tri metropolitanska središta: Split,

Dubrovnik i Zadar. U poduzimanju mjera za sređivanje prilika i odnosa u samoj matičnoj metropoliji izuzetno je značajna 1185. godina u kojoj je osnovana nova biskupija sa sjedištem u Krbavi. Autor slijedi tzv. splitski primjerak povelje osnutka pri označavanju granica biskupije, smatrajući da su upravne župe Vinodol i Bužani bile u sastavu biskupije već prilikom osnivanja krbavske biskupije. Analiza ove ustavne povelje, koja se nije sačuvala u originalu nego u dvama prijepisima nesložnim u definiranju granica biskupije, ima izuzetno značenje.

Slijedi tekst urednika Zbornika MILE BOGOVIĆA, *POMICANJE SREDIŠTA KRBAVSKE BISKUPIJE OD MATEJA MARUTE DO ŠIMUNA KOŽIČIĆA BENJE* (41–82). On se u tom izlaganju oslanja na tzv. trogirski primjerak dokumenta o osnivanju krbavske biskupije, pa govoreći o ustroju biskupije naglašava prepletanje političkih i crkvenih interesa društvenih i crkvenih činilaca koji su potakli pomicanje središta krbavske biskupije od Udbine ili Mrsinjgrada preko Modruša (1460) do Novog Vinodola u jeku turskih provala koje će opustošiti Krbavu, a glavninu područja krbavske biskupije pridružiti turskoj državi unutar turske društveno–političke jedinice tzv. ličkog sandžaka (1580). U tekstu referata autor prati pomicanje krbavskih biskupa s juga Krbave prema istarskoj granici na Rijeci. 7. studenom 1509. modruškim biskupom postaje zadarski kanonik Šimun Kožičić Benja koji je sudjelovao na Petom lateranskom saboru u Rimu (1513) održavši

tom prilikom poznati govor protiv Turaka. Kožičić je stigao na najsjeverniju stranu krbavske ili modruške biskupije, na kraj puta krbavskih i modruških biskupa. Stiješnjen uza sam rub biskupije, on je osjećao ugroženost i vjere i kulture, pa je smatrao svojom dužnošću da spasi najvrednije tekovine duha prethodnih generacija. Autor smatra da bi osim proučavanja redovništva bilo nužno istražiti djelovanje pojedinih bratovština koje su bile glavnim osloncem i nosiocem crkvenog i društvenog života u srednjem vijeku. U tim je bratovštinama izvorište i bogate krbavske glagoljaške kulture i drugih spomenika koje je zbog razaranja u prošlosti često teško identificirati i procijeniti.

O franjevcima i pavlinima koji su bitno sudjelovali u oblikovanju krbavske biskupije pišu Franjo Emanuel Hoško i Marinko Ivanković. HOŠKO u tekstu *FRANJEVCI U KRBAVSKOJ BISKUPIJI* (83–94) ističe da su sredinom 14. stoljeća tri franjevca, jedan za drugim, kao biskupi upravljali krbavskom biskupijom, premda u to doba nema nijednog samostana na području biskupije – to su ujedno tri prva franjevca na području krbavske biskupije jer se franjevci trajno nastanjuju na tom području tek u osmom desetljeću 14. stoljeća. U nastavku se razjašnjava pripadnost samostana na području biskupije dvjema teritorijalnim jedinicama. Odlukom vrhovne uprave franjevačkog reda 29. lipnja 1514. razdijeljena je Bosanska Vikarija na dvije nove pokrajine, na Vikariju Bosnu Srebreničku (Srebrenu) pod turskom vlašću i Vikariju Bosnu–Hrvatsku. Nadolazak Turaka 1527. godine praktički je i kraj

krbavske biskupije i franjevačke provincije Bosne–Hrvatske koja je stiješnjena na usko područje zapadne Hrvatske izvan turske vlasti, a djelomično je sačuvala svoje povijesno ime pod nazivom Hrvatsko–kranjska provincija sv. Križa.

MARINKO IVANKOVIĆ piše o pavlinima u krbavskoj biskupiji (95–102) koji su i ondje, kao i u čitavoj Hrvatskoj, imali značajnu ulogu, osobito u drugoj polovini četrnaestoga i u petnaestom stoljeću. Govori o njihovu djelovanju i širenju, o povijesti samostana na Gvozdu kod Modruša koji polovinom 15. stoljeća doživljava svoj najveći procvat (to je glagoljaška vikarija hrvatske pavlinske provincije), u Turnu ili današnjem Turjanskom, u Crikvenici i Novom, te u Zažičnu. Osim toga govori i o samostanima na području senjske biskupije – Spasovcu, Vlaškoj Dragi, Brinju i Senju. Autor citira Kamila Dočkala koji ističe: »Dok su pavlini u našim krajevima od Kupe do Drave pisali latinski ili hrvatskim jezikom u kajkavskom narječju, dotle su pavlini primorskih samostana na Gvozdu, u Crikvenici, Novom, u Senju, u Brinju, na Gradčini kod Zažična i drugdje, pa i u Istri, pisali samo glagoljski. Oni su se služili glagoljicom kod sv. mise i u časoslovu, i u svemu svom uredovanju.« To je razlogom mišljenju nekih da su pavlini udarili osnove hrvatskoj književnosti kad se ostali kulturni svijet uvelike koristio latinskim. Prije dolaska pavlina glagoljica je u krbavskoj biskupiji prihvaćena i u liturgiji i u drugim vidovima crkvenog i društvenog uredovanja. Naj-

veći doprinos pavlina i jest u stvaranju i čuvanju glagoljskih spisa. S obzirom na činjenicu da je krbavska biskupija bila glagoljaška, do danas su sačuvani brojni glagoljski pisani spomenici na listinama i u kamenu, koji su nastali na području te biskupije.

JOSIP BRATULIĆ izlagao je o glagoljici i glagoljašima na području krbavske biskupije (103–112). Tu je temu prema prvobitnom planu trebalo obraditi više stručnjaka, ali kad je gotovo čitav posao ostao na leđima profesora Bratulića (kojem se u zadnji čas pridružio Petar Runje), odlučio se za panoramski prikaz, govoreći o Lici i Krbavi kao o bogatu i živu kulturnom prostoru kojem je kičma glagoljsko pismo i slavensko bogoslužje i prije dozvole glagoljanja, a osobito nakon papinske dozvole, s procvatom tokom XIV. i XV. stoljeća. Autor ističe da unatoč mnogim dosadašnjim radovima vezanim uz proučavanje, otkrivanje i vrednovanje glagoljaške tradicije nemamo cjelovitu sliku o glagoljici kao o kulturotvornom pismu ni na cjelokupnom hrvatskom prostoru, a osobito na užim regionalnim područjima. Na *Bašćanskoj ploči* spominju se Krba i Lika, no to još nije dokaz ukorijenjenosti glagoljice na području koje će zauzeti krbavska biskupija. O tome govore drugi dokumenti. Unatoč tomu što je crkvena organizacija u Hrvatskoj kneževini, a kasnije u Hrvatskom kraljevstvu bila latinska, spomenici datirani u XI. i XII. stoljeću pokazuju da je glagoljica vrlo rano prelazila zadane granice crkvenoupravnih podjela, jer su upravo glagoljsko pismo i slavensko

bogoslužje osnova živog i bogatog kulturnog prostora Like i Krbave. Bratulić osobito naglašava povezanost popova glagoljaša s narodom, koji putem tog jezika sudjeluje u književnoj produkciji srednjovjekovlja, što kasnije postaje odlučujućim za bogat razvoj pismenosti i književnosti. Krčki knezovi (kasnije nazvani Frankopani) dolaskom na kopno prihvaćaju i pismo kraja u koji su došli, tako da glagoljsko pismo i narodni jezik nisu samo nosioci pravnih kodifikacija nego svjedoče i o visokoj organizaciji feudalne kneževine krčkih knezova. Na teritoriju frankopanske kneževine i senjske i krbavske biskupije glagoljica je nakon dozvole glagoljanja imala status kao drugdje latinski jezik i pismo. Znatan je broj liturgijskih i neliturgijskih tekstova koji predstavljaju temeljne tekstove naše srednjovjekovne književnosti, a potječu s ovog područja. Među najvažnije svakako idu *Novakov misal*, *Bartolovi misali*, *Novljanski misal*, *Bribirski misal*, *Vatikanski Illirico* 8, zatim brevijari i zbornici (*Vinodolski*, *Kolunićev*, *Petrinićev*, *Tkonski zbornik*, *Cod. slav.* 78, *Cod. slav.* 73 pariške Nacionalne biblioteke, *Zbornik Ljubljanske NUK* 368, *Oxfordski zbornik* 414). Uz to, tu je i niz izuzetno vrijednih fragmenata među kojima je možda najpoznatiji onaj s ostacima *Legende o sv. Tekli* iz XIII. st. Čak je i prvotisak *Misala iz 1483.* posredno povezan s Krbavom, jer je kao tekstualan predložak za hrvatskoglagojski Misal poslužio *Misal kneza Novaka*. Na kraju autor govori o problemu tiskanja prvih glagoljskih knjiga, završavajući s tvrdnjom da se procvat hrvatske renesansne književno-

sti treba smatrati plodom plemenite i jedinstvene veze koja se utvrdila između glagoljske tradicije i latinskog humanizma.

PETAR RUNJE piše o vezi krbavsko-ličkih glagoljaša s Dalmacijom u 15. st. (113–121) rasporedivši građu iz 14. i prve polovice 15. stoljeća u četiri kraća dijela i to: a) svećenici glagoljaši iz Krbave i Like u Zadru početkom 15. st.; b) trećoreci iz Like i Krbave u pol. 15. st. u Dalmaciji; c) glagoljske knjige na putu iz Dalmacije u Liku i Krbavu i obratno; d) ređenje krbavskih svećenika u Rabu u drugoj polovici 15. st. Na temelju izvorne arhivske građe autor govori o živim vezama našeg svijeta u primorju s glagoljaškim ličko-krbavskim krajem. Uz Zadar, koji je istaknuto stjecište ličko-krbavskih i osobito franjevačkih (trećoredskih) glagoljaša, osobito je naglašeno i značenje Raba (otoka i grada).

MIROSLAV KURELAC, *NIKO-LA MODRUŠKI (1427–1480) – ŽIVOT I DJELO* (123–142) posebno se osvrće na to kako je Nikola Modruški i pored velike diplomatske i crkvene djelatnosti i vrlo složenih državnih zadataka koji su mu bili povjereni u izvanredno teškim prilikama u domovini i svijetu kao plodan humanistički pisac, filozof i teolog intenzivno sudjelovao u kulturnom i duhovnom životu svoga vremena. Godine 1457. izabran je za senjskog biskupa. Bio je poznat kao izvrstan govornik, »princeps eloquentiae«, pa je 1474. godine u Rimu održao pogrebni govor: *Oratio in funere reverendissimi domini Petri*

Cardinalis S. Sixti habita a reverendo patre domino Nicolao episcopo Modrussiensis, koji je ubrzo objavljen i predstavlja prvo štampano djelo hrvatskog autora. Uz to, njegova je zbirka rukopisa i knjiga jedna od najvećih onodobnih privatnih biblioteka. Za nas je osobito značajno njegovo pismo upućeno 1476. godine kaptolu i kleru crkve modruške kao argument u korist bogoslužja na glagoljici i narodnom jeziku, ali i kao dokument o suprotnostima i oštrim sukobima na crkvenom planu na području modruško–krbavske biskupije. Kao intelektualac širokih obzora bio je povezan s poznatim humanističkim krugovima u Hrvatskoj, Ugarskoj i Italiji.

ANICA NAZOR piše o mjestu Šimuna Kožičića Benje u glagoljaštvu 16. stoljeća (143–149) zauzevši se za sustavno proučavanje i objavljivanje njegovih djela koja su duboko ugrađena u kulturni identitet Hrvata. I on je bio čuven po svoja dva patriotska govora održana 1513. i 1516. na Lateranskom koncilu pred papom Leonom X. Danas smatramo njegovom najvećom zaslugom osnivanje glagoljske tiskare u Rijeci 1530. godine, kamo se sklonio pred Turcima. U toj je tiskari tiskao bar šest glagoljskih knjiga, od kojih je prva datirana knjiga *Oficij rimski*, polovinom prosinca 1530. Anica Nazor izdvaja Šimuna Kožičića Benju kao slavenskog kulturnog radnika po tome što se služio najstarijim slavenskim pismom i staroslavenskim jezikom u liturgijskim knjigama, ali ističe da istovremeno pripada i onodobnim evropskim kulturnim radnicima jer je osno-

vao tiskaru u prvom razdoblju evropskog tiskarstva. Autorica smatra da su ove dvije komponente izuzetno važna potvrda njegova doprinosa uzdizanju glagoljice na evropsku kulturnu razinu.

Tekst *PITANJE PREDLOŽAKA KOŽIČIĆEVIH IZDANJA* (151–185) napisao je ANTUN BENVIN usredotočivši se na misao da je Kožičić težio većem kroatiziranju glagoljskih predložaka za svoja izdanja. Uviđajući velik značaj glagoljskog pisma, on izdaje sljedeće knjige: *Oficij rimski*, *Misal hrvacki*, *Knjižice krsta*, *Knjižice odъ žitiê rimskihъ arhierôovъ i cesarovъ*, *Odъ bitiê redovničkoga knjižice*, *Psaltir*. Autor naglašava malobrojnost takvih dosadašnjih istraživanja kakvima je i sam pristupio, držeći da, sve dok se o svakom od tih djela ne pojavi analitička studija, polaznu orijentaciju može dati naslov djela, što se osobito odnosi na tekstove liturgijskog sadržaja (*Oficij rimski*, *Misal hrvacki*, *Knjižice krsta*). U tim su djelima posrijedi bogoslovni crkveni tekstovi pa osnovnu građu nije morao prevoditi jer mu je bila dostupna u glagoljskoj predaji, ali ga to nije zadovoljavalo, te je prionuo uz njeno popravljavanje. Autor se posebno bavi *Oficijem rimskim*, za koji drži da je po sadržaju i stilu latinska tvorevina ali zaodjenut u staroslavensko (glagoljičko) ruho. Analizom koju autor ovdje provodi utvrđuje glavninu sastavnih dijelova *Oficija rimskoga*, ali ne utvrđuje njegov neposredni predložak, nego upućuje da ga treba tražiti među nekima od onovremenih molitvenika i malih časoslova, tzv. »Liber horarum« talijanske provenijencije.

Ostali radovi u *Zborniku* vezani su uz sakralnu arhitekturu, zlatarstvo, pečate i još neke teme. U prilogu MILANA KRUIHEKA i ZORISLAVA HORVATA o sakralnoj arhitekturi Like i Krbave na području krbavsko–modruške biskupije (187–233) autori na temelju svjedočanstava materijalnih fragmenata utvrđuju postojanje predromaničkih i romaničkih sakralnih objekata, smatrajući bitnom činjenicu da romanika u provincijskim sredinama udaljenim od glavnih tokova graditeljskih promjena živi dugo i da je to imalo značajnog udjela u stvaranju sakralne baštine ovog područja. Najizrazitije definirana sakralna arhitektura krbavske biskupije je gotička, a nastaje pod utjecajem razvijene gotičke arhitekture i lokalnih, krbavsko–ličkih graditeljskih načela koja dugo zadržavaju ranije oblike i rješenja.

IVO LENTIĆ piše o zlatarskim predmetima s područja krbavsko–modruške biskupije (235–238). Premda malobrojni, nađeni predmeti koji potječu iz riznica krbavskih biskupa dragocjeni su i pokazuju kvalitetu i osobujnost zlatarskog obrta u vremenskom rasponu od trinaestog do petnaestog stoljeća u ovom dijelu Hrvatske.

ANTE GULIN piše o pečatu prvog krbavskog biskupa Mateja i o olovnom pečatu, vjerojatno splitskog kapitola (239–245), te utvrđuje da je pečat biskupa Mateja jedan od najstarijih sačuvanih srednjovjekovnih pečata naših biskupa.

Tekst JOSIPA BARBARIĆA, *GRADA ZA POVIJEST KRBAVSKE BISKUPIJE U ARHIVU HRVATSKE* (247–270) pokušava pojasniti uvjete za istraživanje crkvene povijesti krbavske ili modruške biskupije. Počevši konstatacijom da u Arhivu Hrvatske u Zagrebu nema cjelovite građe koja bi se odnosila na crkvenu povijest biskupije, on pomaže budućim istraživačima učinivši izvore političke i gospodarske povijesti prohodnijima za upotunjavanje slike povijesnih događanja na području krbavske ili modruške biskupije.

IVAN TIRONI, *PET STOTINA LJETA MODRUŠKOG URBARA* (1486–1986) (271–275) detaljno opisuje ovaj pravni spis napisan u vrijeme kneza Bernardina Frankopana i utvrđuje da se on po svojoj vrijednosti, unatoč nedostacima, bez sumnje može usporediti sa sličnim spomenicima koji su u to vrijeme nastajali kod nas i u drugim zemljama Evrope.

U *Dodatku*, u kojem su tekstovi nastali povodom spomen–godine riječko–senjske nadbiskupije 1985/86., nalazimo uvodni tekst MILE BOGOVIĆA *SPOMEN–GODINA RIJEČKO–SENJSKE NADBISKUPIJE* (preštampan iz kršćanske obiteljske revije *KANA*), te još nekoliko prigodnih tekstova istog autora: *CRKVA U RIJEČI, FRAGMENTI ZA POVIJEST RIJEČKE BISKUPIJE*, te IVANA DEVČIĆA *OTVORENA SPOMEN–GODINA* i *SENJ U ČAST TVORCI MA SLAVENSKOG BOGOSLUŽJA I PISMENOSTI POVODOM 1100.*

OBLJETNICE SMRTI SV. METODA, a koji je u ovom *Zborniku* preštampan iz *Zvona*.

Treći dio *Dodatka* sadrži pregled događaja vezanih uz 800. obljetnicu krbavske biskupije.

Na kraju napominjem da je šteta što tiskarske pogreške otežavaju čitanje tekstova.

Anita Peti